

Szergej Zaligin élményei

Szigorú értelemben ez az írás nem az irodalomtudomány felől közelíti meg Szergej Zaligin munkásságát. Nem vizsgál poetikai eszközöket, hanem megkísérli az író gondolkodásának állandó elemeit megragadni, amelyek közvetve vagy közvetlenül műveiben megfogalmazódnak, s az életmű egységét biztosítják. Walter Benjámín Nietzsche idézi: „Akinek jelleme van, mindig visszatérő élménye is van.” Zaligin jellemének visszatérő élményeit kívánjuk vizsgálni. A feladat jellegéből következik, hogy bár egyetérték az íróval, mely szerint legfontosabb művei *Az Irtis partján*, a *Sósvölgy* és *Az erdőbizottság*, ennek ellenére „másodrendű” alkotásaira (*Dél-amerikai változat*, esszék) többet fogok hivatkozni, mert ezekben — szükségszerűen! —, közvetlenebb módon találjuk meg gondolatait.

KORUNK ÉS A RÉSZ

„Azt kérdezni, minek nekünk a tudományos technikai forradalom — mely Zaligin szerint korunk emblémája —, ez ugyanaz, mint tisztázni a kérdést, minek nekünk a haladás.” A legtágabb, de még értelmes kategóriával azt felelhetjük: azért, hogy kényelmesebben éljünk. Hiszen ez jó! Igen, jó is lehet. Azonban míg a tudományos technikai forradalom egyre szélesebb körben hat, nem figyelünk veszteségeinkre. A probléma az, hogy a technika sokkal gyorsabban fejlődött, mint az emberiség tudata. Így érthetjük meg az író véleményét: „...két tudomány játszik különleges szerepet a modern életben: a fizika — nem mindennapi sikerei révén, és a történelem — annak következtében, hogy leckéit nem mindennapi sikertelenséggel sajátítjuk el.” Az emberiségnek pszichológiailag fel kell nőnie a tudomány vívmányaihoz, s eközben rendezni kell a tudomány és a művészet viszonyát is: „...kísérletet tettek a tudomány meg a művészet harmonikus és értelmes egyesítésére: a tudomány feltárja a tényt, anélkül, hogy tulajdonképpen viszonyt létesítene vele, a művészet feltárja a tényhez való viszonyt, de nem magát a tényt...” Példa erre a harmonikus viszonyra az ókori Görögország, ahol még nem tapasztalható „...a specializálódás és elkülönülés általános folyamata, mely ma az emberi tevékenység bármely területére jellemző.” Mert miközben specializálódunk, tehát a Rézrekre figyelünk, s a tények bűvöletében élünk, megfeledkezünk a létről, mint Egészről: „...körülötte minden lenyűgözően sokféle, de csak azért, hogy valami egyet alkosson: az egyetemes létet.” Ilyen értelemben állíthatjuk, hogy korunk emblémája a Rész. Problémáink csak akkor rendeződnek, ha erre a kihívásra válaszolunk.

AZ EGÉSZ

kategóriája Zaligin világképének talán legfontosabb gondolata, melynek fényében megérthetjük az írónak az emberrel — és a világgal szemben támasztott követeléseit, vágyait. Tolsztoj írja egy helyen, hogy csak a szerencsétlen házasságoknak van története. Így van ez az Egész esetében is. Azóta beszélünk egyre többet róla, azóta van története, mióta hiányzik, mióta „eltörött”. Az Egész, valahányszor felbukkan a gondolkodás történetében, mindig valami

ideálisat, harmonikusakat akar. Nem is az a döntő, hogy elérjük ezt az ideális állapotot, hanem, hogy szem előtt tartsuk, mikor megszervezzük életünket. Hogy ennek a problémának milyen nagy hagyománya van az egyetemes és az orosz gondolkodásban, nincs hely megmutatni. Idézem magát Zaligint: „És a művészet, felismerve a hamisat, kizárva azt gyakorlatából, lépésről lépésre, a kizárásnak ezzel a módszerével az igazsághoz közeledik.” Nem szükséges magyarázni, hogy az orosz „ist'ina” — nem „pravda”! — szó felel meg jelen esetben az ideális állapotnak. Az Egész lehetőségének feltétele a Részek egymáshoz és az Egészhez való harmonikus viszonya. Ha ez az egyensúly felborul, megbomlik a Rend a világban, s létrejön a krízis, a konfliktus, az emberi személyiség csonkulása. Hiszen ez a leglényegesebb: az ember belső, lelki egységének, biztonságérzetének az elvesztése. Zaligin közvetlenül is megfogalmazza az előbb kifejtetteket: „De hát akkor miért akarja ez a részecske állandóan maga alá rendelni, sőt leigázni az Egészet?” Az Egészet persze különbözőképpen hívhatjuk, ezzel még nem változik meg a tartalma (például teljességnek, egységnek). „Hiszen amíg az ember nem teljes, mindig csak játszik.” Zaligin szigorú véleménye az irodalmi művek megfilmesítéséről szintén az Egész problémájához kapcsolódik: „Tosztovj színdarabokat is írt, foglalkozzanak hát azokkal, ott nincs szerzői szöveg, nem szükséges önkényesen rövidíteni s elhagyni.” Az Egész, az egység elvesztése ugyanígy tapasztalható — szükségszerűen — a társadalom életében, mint az egyénében. A *Sósylvgy* egyik legmélyebb mondata éppen erre utal: „...ha majd a lelkiismeret lesz a törvény és a törvény a lelkiismeret — akkor az igazság elhallgatását is lehet büntetni.” Míg a Rész (egyéni norma) és Egész (társadalmi norma) szemben áll egymással, társadalmi életünkben lépten-nyomon jelen lesz a konfliktus és a hazugság. Zaligin tudja, hogy — legyen szándékos, vagy véletlen — „...minden hazugság elpusztítja önmagát”. Ezek a gondolatok sarkítottak, de igazak; s az orosz irodalomban nem egyedülállóak. Dosztojevskij Ivan Karamazovja ugyanezt a problémát veti fel Zoszima sztarec előtt, vagy A. Blok ugyanilyen könyörtelen ítéletet mond a hazugság felett.

IDŐ ÉS TEHETSÉG

A „Tudományos technikai forradalom és az irodalom” című tanulmányban olvashatjuk: „Nos hát, gondolom, hogy a jövő behatolása a jelenbe, a holnap nap mai megszervezésének gyakorlati szükségessége, emellett világméreteken, ez az első, általam tudatosított tartalma ennek a megjelölésnek: TTF.”

Ha a jövő behatol a jelenbe, a jelen tért veszít. Ha ez a behatolás nagy mértékű, a jelen el is veszhet. S ez nem más, mint a jelen-lét, azaz a jelenlét elvesztése a világban. A jelen elvesztése pedig az Idő elvesztése, s a boldogság elvesztése, mert a boldogság valamilyen módon mindig kapcsolatban van a Most-tal. A gyerekek leginkább tudják ezt: „Szvetlanocska még nem idegenedett el a világon semmitől, valóságosan élt, és nem a tegnapi, nem a holnap, hanem a mai, sőt, a percnyi élet szenvedélyével.” Amíg karunkat nyújtjuk a jövő után, s szemünk mindig előre néz, a vad rohanásban elveszítjük a jelent, s vele a múltat is. „Amíg a jelenben nincs múlt, addig jóformán maga a jelen sincs.”

Sorsunk tér és idő keresztjén megfeszítettet. Elveszítve az Időt, sorsunkat veszítjük el, s a megváltás reményét, mert a megváltást csak az nyeri el, aki vállára veszi keresztjét, s felmegy saját golgotájára. Az idővesztés mindig krízist, s ideiglenességet szül, kiszakadást az ősi rendből. Manszurova krízise szintén az idővesztésből fakad: „...nem találja magát sem a múltban, amely már nincs, sem a jövőben, amely még nincs, sem a jelenben, amely nem létezhet a jövő nélkül.”

Az idő szétszakított fonalát kell összekötnünk, hogy újra érezzük a folyamatos, a történelmi időt, saját múltunkat, s ezzel megadjuk magunknak az esélyt az önmegismerésre. Hiszen „...minden igazán szellemi feladat nem lehet más, mint az, hogy az ember ismerje meg önmagát...”

Ha ismerjük a múltat, jövőbe néző szemünk is biztosabban választja szét a valóban újat a már látottól, s ez a tudás bátorságot ad. „...csak az a nép tud saját jövőjébe bátran nézni, amelyik előítélet és félelem nélkül vizsgálja saját történelmét, tapasztalatát, legyen az bár a legkeseőbb is.” Egy másik esszében: „És általában — lehetséges-e mély, egyszerűen kulturált modernségérzés a történelem érzése nélkül?”

Akik a hidat építik az ideális, az elveszett Egész és korunk között, nem mások, mint az igazi tehetségek, s a híd a folyamatos, a történelmi idő. „És én úgy gondolom, hogy a tehetségek még azért is ritkák, mert magába a »tehetség« fogalmába túlságosan sok követelmény tartozik, egyik közülük — szerencsés összekapcsolódása a (tehetséges személyben) múltnak jövővel, tradíciónak újítással, összekapcsolódás, amely létre is hozza ezen személyiség számára az ő alkotó jellegét.” Maga a tehetség azonban csak lehetőség. „Nem a tehetség a döntő, abból van elég, hanem a jellem, ami viszont ritka.”

NYELV, JELLEM, NÉP

A tehetség birtokában van a tudásnak az Egészről és az Időről, s ő maga is egységes Egész. „Ahogyan az ágyúkat és a hajókat, a szavakat is ugyanolyan gondosan készítette elő a cár! A szavain keresztül láttatja magát!” Mert Nagy Péter személyisége is egységes Egész volt. Megvalósította a „Miért ne egyesíthetnénk a szót a tettel?” felszólítást. Ma, mikor a Szó válságáról beszélünk, az ember válságáról kellene beszélünk. Ennek a válságnak a gyökere pedig éppen a Szó és a Tett eltávolodása egymástól, s így a hazugság eluralkodása az emberben. Amikor úgy tűnik, hogy Zaligin az író nem csinál mást, mint jogosan emeli fel szavát saját munkaeszköze, a Szó érdekében, túlságosan szűken értelmezzük a problémát, mert az említett okok következtében a nyelv jellempróba is. Meghallgatom, hogy beszélsz, s megmondom ki vagy. „...érthetetlen a beszédük, következképp a gondolkodásuk és az életük is.” A nyelv tehát a gondolkodás tükré.

A tudományos technikai forradalomnak sokat köszönhet a nép. Mint korábban mondtuk, elsősorban kényelmet. Azonban a legsúlyosabb károkat is éppen a nép körében okozta a tudományos technikai forradalom. Mert a látszólag ártatlan tény, hogy a tv, rádió behatolt a falvakba, s az orosz parasztember olyan szavakat használ mint „rendezvény”, „élmunkás” stb., melyeket a forradalom előtt, sőt a kolhozok létrehozása előtt nem használt, sokkal súlyosabb, mint sejtenénk.

Mi abban a káros, ha bővül a nép szókincse? Ellenkezőleg, ez pozitívum — mondja a tudományos technikai forradalom híve. A mennyiségi gyarapodás azonban még nem minőségi gazdagodás, s az előbbi érvelés a mennyiség bűvöletében élő korunk körtünete.

Az új szavak vagy kiszorítják a nép nyelvéből, s ezzel tudatából ősi szavait, vagy idegen testként beékelődnek az eddig szerves Egészként élő nyelvbe, s megbontják azt az ősi rendet, mely a nép világlátásának, kultúrájának alapja volt. A számára ismeretlen szavak felbukkanása elbizonytalanítja saját nyelvének értékét illetően. „Az a nemzet, amelyik elveszti eredeti, történelmi nyelvét, valószínűleg elveszti saját pszichológiáját is, szakít nagy művészeti alkotásaival.” „Azok a rohamos változások a nyelvben, melyeket ma megfigyelünk, a tudományos technikai forradalom megjelenésének és pszichikai életünkre gyakorolt hatásának egyik jele...” A nép nyelvével együtt elveszíti karakterét, biztonságérzésének alapját, s megindul az ideiglenesség, az értékesztés szakadéka felé. A sokszor Zaligin szemére hányt népi nyelvhasználat, mely nehezíti olvasását, értékkörzés tehát, mert „...alighanem az irodalom legfőbb szerepe: megteremteni a folytonosságot múlt és jelen között...”

A TERMÉSZET ÉS A NŐK

Az eddigiekben, elfogadva az író felosztását — az ember ≠ világ, mely körülveszi —, az emberről beszéltünk. Ezután a természetről lesz szó. Mivel azonban Zaligin mondata — „... az ember természethez való viszonya — ez maga az ember” — mélységesen igaz, továbbra is az emberről fogunk beszélni. Mindnyájan szajkózzuk a jelszót: „Védjük a természetet!”, s közben pusztul a természet és pusztul az ember. A természet az emberi tétől, az ember pedig a huzugságtól, mely szava és tette közé ékelődik. Az ember tönkreteszi életének természetes környezetét, s elveszti kapcsolatát a kozmossszal. Nem valamiféle misztikus kapcsolatról van szó, hanem az ógörög „kozmosz” szó eredeti jelentéseiről. A szó egyszerre jelenti a világegyetemet, az összhangot (oroszul „lad”) és a szépséget. V. Belov *Lad* című műve kapcsán írja Zaligin „...összhang — ez az, ami valami egészbe kapcsolja össze az embert és a természetet, az, ami lehetővé tette az embernek, hogy megjelenjen a természetben és emberré váljon.” „És amíg az ember a természet parancsához tartja magát, azt követi, addig nem lesz kétséges, hogy az ilyen élet — emberi, ha viszont megfélemez a parancsról, kétségessé válik maga az ember is: ki ő, miért, mivégre van? És tévelyeg a bizonytalanságban.” Irina Manszurova a bizonytalanságból a szerelemben keres menedéket. „Hiszen azért vágyom a szerelmet, mert a szerelem, az igazi, az valóságos! Természetes!” Zaligin a valóság szerelmese, hősnője számára pedig, aki elrontotta magát képzelődéseivel, mint az egész XX. század, a szerelem a valóság. Zaligin elgondolása: „...a nőnek minden egyéb mellett az a feladata, hogy megmentse az emberiséget, ahhoz pedig az kell, hogy természet legyen...”

A MÉRTÉK

A vizsgált problémák végső oka minden esetben valamely Résznek a túlburjánzása volt. A kérdésre, hogy milyen változások zajlottak le az emberben, melynek következtében Rész—Egész harmonikus viszonya felborult, azt felelhetjük: elvesztette a mérték érzését. „Ne kívánd ami felesleges, mert a felesleges tévútra visz.” Az író Zaligin tudja, hogy „...maga a művészet a mérték érzése...” Az ember elvesztette a mérték érzését, mert elvesztette szilárd értékrendszerét, etikáját. A megoldást megmondja Satov az *Ördögökben*. Ez a megoldás azonban Sztavroginé, mert Satov csak mestere szavait idézi.

Mérleg

ÁTTEKINTÉS A MAI ÉSZT LÍRÁRÓL ÉS PRÓZÁRÓL

Évek óta figyelemmel kísérem az eszt irodalom alakulását a Loomingban (*Alkotás*), a *Tiszatáj* testvérlapjában. Az elmúlt évben fordítói szemináriumon vettem részt Tallinnban, az Eszt Írószövetség és az Állami Könyvkiadó vendégeként. A színes programban szerepelt neves tudósok előadása a mai eszt irodalom tendenciáiról — sajnos, csupán a líráról és a prózáról; a drámáról szóló előadás betegség miatt elmaradt. Ezen előadások és eddigi ismereteim fonódnak össze rövid ismertetésemben.

P. Lias irodalomtörténész, kritikus tartotta az első referátumot az Írók Házában. Elő-